

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 13, No. 25, Winter 2022

**Comparison of the element of color in the poems of Hamid
Mosaddegh and Ahmad Shamloo based on Max Luscher's theory***

Hamid Taheri¹, Maryam Hadian Ghazvini²

1. Introduction

Due to the increasing progress of science, in the twentieth century, for the first time, members of the Research Council in the social sciences used the term interdisciplinary. This approach created an integration between different disciplines that were splitting and turned scientific autonomy into scientific collaboration. Because literature originates from the human mind and psyche and covers a wide range, it has its roots in various sciences including psychology. This science deals with the cognition of the psyche, and since it's impossible to study the psyche directly, its external manifestation, that is behavior, is examined. One of the behaviors that leads us to know more about the human mind is writing, which is directly related to literature. In the psychology of colors (which is a branch of psychology), the choice of color, desire and hatred to it, is related to the personality of the individual and leads us to an understanding of the mental state of the individual.

In this research, the position and importance of color in the poetic language of Hamid Mossadegh and Ahmad Shamloo are investigated;

*Date received: 02/05/2021

Date accepted: 29/08/2021

1. (**Corresponding author**): Associate Professor, Imam Khomeini International university, Qazvin, Iran. *E-mail*: taheri_x135@yahoo.com

2. Master of pure literature, Imam Khomeini university, Qazvin. Iran. *E-mail*: hadiyan.maryam@yahoo.com

Of course, with a psychological approach and with this method, a better understanding of their poetry will be obtained. Aspects of the poet's personality and outlook will be discovered to some extent through the colors and symbols made of color and the dominant atmosphere in his poetry.

2. Methodology

In this research, at first, the related books and works and what is mentioned as a background were studied, and finally, their poems were studied in a descriptive-analytic method. The main sources of this research are "Collection of Poems" by Hamid Mossadegh, "Collection of Poems" by Ahmad Shamloo and "Psychology of Colors" by Max Luscher translated by Vida Abizadeh, and the psychological analyzes are all based on this book. Also, in the study of Shamloo's poems, Mr. Morteza Mohseni's article entitled "Color analysis in Shamloo's poems based on Max Luscher's theory" was used, of course, in examining the examples, there was a difference with examining the authors in Hamid Mossadegh's poems, for example, the color of the night according to Its high frequency was not mentioned in inductive words and white color and its inductive words and brown were not studied and analyzed in general, so for a more comprehensive comparison, these items were added to the present study.

In the Luscher's psychology of color, white color is not mentioned and only in the text of the book, white and black are mentioned as two extremes. Therefore, all articles in this field have eliminated white color even in spite of its high frequency in their research. As a result, the poet's color preferences have changed. For this reason, in the analysis of color pairs, no comparison is made between the analysis and the characteristics of the poems and the personality of the poet. In this article, a different procedure has been adopted in the analysis of poems. Accordingly, white color was not removed and was examined due to its high frequency and its contrast with black, which itself induced in the studied texts. And in the analysis of color pairs, because there was no analysis of white color in Luscher's psychology,

in the first color pair of both poets - which was black and then white - only black color analysis was given; but the poet's color preferences did not change.

The only purple color, which had no example in Mossadegh's poetry and was mentioned only three times in Shamloo's poems, was removed due to the limited frequency in the analysis of color pairs in order to obtain a more consistent analysis with the poems and their characteristics.

3. Discussion

Psychologists carefully use colors to identify the hidden layers of a person's personality, Jung, one of the greatest thinkers and psychologists of the twentieth century, believed in the symbolic power of colors and encouraged his patients to use colors without thinking while painting, to reveal the deepest part of their subconscious and be able to establish a link between the subconscious and the conscious to achieve mental health (Sun, 1378: 58)

In modern psychology, colors are criteria for measuring personality. Each color has a special mental and physical impact on the person, and people's tendency to colors shows their mental and physical condition, and this issue has been proven by the advancement of physiology and psychology. Color reveals the innermost thoughts and human emotions and reflects the values of the individual. The colors we love the most represent the hopes and aspirations that we pursue with passion. The colors that you are least interested in are as important and effective as your favorite colors because they show you all the experiences, situations and people you want to avoid. (Sadka, 2014: 30)

The study of color elements in the poets' works, changes in the use of color, the type of look at colors, its semantic rotation in every poet and also in each period, it draws our attention to their causes and factors, and finally these aspects and types can move towards scientific criticism and make achievements such as recognizing the poet and entering the world of mind and familiarity with his language through color analysis (Seddiqi, 2005: 6)

This study examines Hamid Mossadegh and Ahmad Shamloo's poems from the perspective of "color psychology"; and it examines

not only the names of colors but also color inducer words to gain another understanding of the poet's poems and worldview and his personality traits from the angle of colors. Considering that the color elements in the poetry of both poets has a symbolic function and with the theory of sharing the views of two poets in several cases, in this article, using descriptive-analytic method, the poems of two poets have been examined from the perspective of color function.

Due to the importance of color in literature, research in the field of color psychology has been done in the literary works, some examples of research are as follow:

_ Ghasemzadeh, seyed Ali and Nikoobakht, Naser (2003), "The psychology of color in the poems of Sohrab Sepehri", Literary research, No 2, Pp 145-156.

_ Mohseni, Morteza and Pirooz, Gholamreza and Poorali, Marziye, (2012), "Color analysis in shamloo's poems based on Max luscher theory", literary research.

_ panahi, Mahin, (2006), "The psychology of color in Nima's collection of poems", (Based on the color psychology of Max Luscher), Articles in scientific and literary research journals, No 12&13, Pp49-82.

_ Talebanpoor, Parisa, (2011) "Analysis of symbolic concepts of colors in Islamic mysticism" (according to persian prose texts from the fourth century to the end of the seventh century) and its study from the perspective of psychology, Supervisor: Kheirollah Mahmoodi, Ministry of Science, Research and Technology _ State University of Shiraz, Masters.

_ Zabih Nia Omran, Asiye and Hoti Nejad, Seyed Khalaf, (2013), "The psychology of color in the narration of Wameq and Ozra" (Study and analysis of color psychology in four narrations of Wamegh and

Azra Hosseini, Joshaghani and Zahir Kermani), Chideman Farhang, No2, Pp154-162.

4. Conclusion

According to the findings of this study, color has a special function in the poetry of Hamid Mossadegh and Ahmad Shamloo and indicates the appropriateness of the poets' thoughts, feelings and emotions with the social and political life and the requirements of their time. Among the colors, black and white have a high frequency, and these colors are in exact proportion to the situation of the time and its effect on the inner world of both poets.

Keywords: color, color psychology, Luscher, Hamid Mossadegh, Ahmad Shamloo

References [in Persian]

- Aboumahboob, A. (2008). *Dar hayohoye bad*. second edition. Tehran. Sales.
- Apple, E. (1992). *Dream and Dream Interpretation*. (Qahraman). Tehran. Ferdos and Majid.
- Attari, Y., fallahi, R. (2005). *Psychology of color and advertising*. second edition. Tehran. Golgasht.
- Bakhtiari Fard, H. (2013). *color and communication*. second edition. Tehran. Fakhrakia.
- Hojati, M. (2004). *color educational effects*. First edition. Qom. Jamal.
- Hosseinpure chafy, A. (2011). *Contemporary persian poetic currents*. 3ed ed. Tehran. Amirkabir.
- Itten, J. (2016). *The book of color*. (Halimi). sixteenth edition. Tehran. Printing and publishing Organization.
- Izman, L. (2017). *Applied psychology of colors(pentone)*. (zamzameh). sixth edition. Tehran. Bayhaq ketab.

- Luscher, M. (2010). *Psychology of colors*. (Ebizadeh).
Twenty_sixth edition. Tehran. Dorsa.
- Mahmoodi, K. (2010). *Principles and foundations of chromatography in architecture and urban planning*. 3ed ed. Tehran. Tahan.
- Mohseni, M., Pirooz, GH., Poorali, M. (2012). *Color analysis in Shamloo poems based on Max Luscher theory*. literary research.
- Mosaddegh, H. (2012). *Collection of poems*. Twelfth edition. Tehran. Negah Publishing Institute.
- Poornamdarian, T. (2002). *Safar dar meh*. First edition. Tehran, Winter.
- Rahimi, H. (2012). *Sepide daman*. First edition. Tehran. Navide sobh publications.
- Sadka, D. (2014). *Psychology of colors*. (Al Yasin). second edition. Tehran. Hamoon.
- Salajeghe, P. (2005). *Amirzadeh Kashiha*. Tehran. teyfnegar publications.
- Sedighi, M. (2005). *Jostojooye khoshe khakestari*. First edition. Tehran. Roshan mehr.
- Seyed Hosseini, R. (2008). *Literary schools*. fourteenth edition. Tehran. Negah Publishing Institute.
- Seyed Sadr, S. (2001). *Architecture, color and human*. First edition. Tehran. Publisher Asare Andisheh.
- Shamloo, A. (2016). *Collection of Poems*. Twelfth edition. Tehran. Negah Publishing Institute.
- Son, H. ,son. D. (2000). *life with color*. (Saffariyan). Tehran. Hekayat.

نشریه ادبیات تطبیقی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال سیزدهم، شماره بیست و پنجم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

مقایسه عنصر رنگ در اشعار حمید مصدق و احمد شاملو براساس نظریه
ماکس لوشر*

حمید طاهری (نویسنده مسئول)؛^۱ مریم هادیان قزوینی^۲

چکیده

با توجه به پیشرفت روزافزون علوم در قرن بیستم میلادی، برای نخستین بار اعضای شورای پژوهشی در علوم اجتماعی اصطلاح میان‌رشته‌ای را به کار بردند. این رویکرد بین رشته‌های مختلف که در حال گسستگی بود، تلفیق ایجاد کرد و خودمداری‌های علمی را به همکاری‌های علمی بدل نمود. از آنجا که ادبیات از ذهن و روان آدمی نشئت می‌گیرد و شامل قلمرو وسیعی است، در علوم مختلف از جمله روانشناسی ریشه دارد. این علم به شناخت روان می‌پردازد و چون امکان مطالعه مستقیم روان وجود ندارد، نمود خارجی آن یعنی رفتار را بررسی می‌کند. یکی از رفتارهایی که ما را به شناخت بیشتر ذهن بشر سوق می‌دهد، نوشتن است که با ادبیات پیوند مستقیم دارد. در روانشناسی رنگ‌ها (که شاخه‌ای از علم روانشناسی است) انتخاب رنگ، تمایل و تنفر نسبت به آن، به شخصیت فرد مرتبط می‌شود و ما را به درکی از وضعیت روحی فرد رهنمون می‌سازد. این پژوهش به بررسی اشعار حمید مصدق و احمد شاملو از منظر «روانشناسی رنگ» می‌پردازد و نه تنها اسامی رنگ‌ها، بلکه واژه‌های القاگر رنگ را بررسی می‌کند تا از زاویه رنگ‌ها نیز شناختی دیگر از اشعار و جهان‌بینی شاعر و ویژگی‌های شخصیتی آن‌ها حاصل آید. با توجه به اینکه عنصر رنگ در شعر دو شاعر کارکرد نمادین دارد و با نظر به اشتراک دیدگاه دو شاعر در موارد متعدد، در این مقاله با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، اشعار دو شاعر از منظر کارکرد رنگ‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس یافته‌های این پژوهش رنگ در شعر

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۲/۱۲

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۰۷

Doi: 10.22103/JCL.2021.17522.3260

صص ۱۴۵-۱۷۷

۱. دانشجوی زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران taheri_x135@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران.

hadiyan.maryam@yahoo.com

حمید مصدق و احمد شاملو، کارکرد خاصی دارد و حکایتگر تناسب اندیشه و احساسات و عواطف خاص شاعران با حیات اجتماعی و سیاسی و مقتضیات روزگار آن دوست و در میان رنگ‌ها، رنگ سیاه و سپید بسامد بالایی دارند و این رنگ‌ها تناسبی دقیق با احوال زمانه و تأثیر آن بر عالم درون هر دو شاعر دارد.

واژه‌های کلیدی: رنگ، روانشناسی رنگ، لوشر، حمید مصدق، احمد شاملو.

۱. مقدمه

دنیای پیرامون ما دنیای رنگ‌هاست و انسان از روزگاران بسیار دور تاکنون تحت نفوذ رنگ و تأثیر آن بوده است. شب و روز اولین پدیده رنگی است که بشر با آن سروکار داشته است. شب محیطی را پدید می‌آورد که فعالیت بشر را متوقف می‌کند و بشر اولیه به سمت پناهگاه می‌برد. روز، واسطه محیطی بود که در آن کار و عمل مقدور بود؛ لذا بشر اولیه دوباره دست به کار می‌شد تا توشه مواد غذایی خود را بیابد یا به جستجوی شکار پردازد. شب به همراه خود بی‌حرکتی، آرامش و کاهش عمومی سوخت‌وساز فعالیت جسمانی و روز به همراه خود امکان کار و عمل و افزایش فعالیت جسمانی را به ارمغان می‌آورد و به انسان نیز هدف می‌داد. رنگ‌های مرتبط با این دو محیط عبارتند از رنگ آبی متمایل به تیره آسمان شب و زرد روشن نور آفتاب (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۲۰).

۱-۱. شرح و بیان مسئله

چون اعمال بشر اولیه اعم از حمله (رنگ قرمز) یا دفاع (رنگ سبز) در کنترل او بودند، لذا این عوامل و رنگ‌ها را «مستقل» یا «خودتنظیم‌کننده» توصیف کرده‌اند. از سوی دیگر حمله یک عمل اکتسابی جهت کسب مال یا قدرت بوده و فعل صادره از آن «فعالیت» به شمار می‌آید، ولی دفاع فقط محدود به خود شخص است و به همین دلیل یک عمل «غیر فعال» می‌باشد (همان: ۲۱).

با گذر زمان ذهن بشر متوجه پدیده‌های طبیعی رنگارنگ دیگر از قبیل رنگین کمان، رعد و برق و... شد؛ در نتیجه در کنار رنگ‌های طبیعی بتدریج رنگ‌های شیمیایی و مصنوعی ایجاد شد و استفاده از رنگ‌ها گسترش یافت و برای خودآرایی به کار رفت. این گونه که در قبایل مختلف و معمولاً در زمان‌های مهمی از حیات فرد از قبیل: تولد، بلوغ، ازدواج، مرگ و... رنگ آمیزی‌هایی روی بدن انجام می‌شد که هر قبیله طرح و رنگ خاص خود را داشت و نوع طرح و رنگ نشانگر هویت فرد و تعلق او به طبقه ای خاص بود.

در مراسم مختلف نیز در هر منطقه از رنگ خاصی استفاده می شد؛ مثلاً در هندوستان برای مراسم عروسی رنگ زرد به کار می رفت تا ارواح را دور نمایند، اما در چین از قرمز استفاده می شد که برای آنان نماد زندگی تازه و آینده ای خوب و شاد است (ر.ک: محمودی، ۱۳۸۹: ۳).

دکتر الریش بیر (Ulrich beer)، روانشناس مشهور اتریشی، تحقیقات زیادی در زمینه رنگ دارد. وی چنین می نویسد:

به طور یقین از لحاظ روانشناسی به ندرت می توان در طبیعت چیزی به بزرگی رنگ مشاهده کرد. هیچ کس از ما نمی تواند در برابر طبیعت قرار بگیرد و غریزه، عواطف و احساساتش برانگیخته نشود. همه ما از دیدن و درک رنگها لذت می بریم. رنگ قسمتی از خود آگاه، نیم آگاه و ناخود آگاه ماست و ما با دریافت رنگ در رفتارمان از خود واکنش نشان می دهیم. این واکنشها فقط روانی یا ادراکی نیستند؛ بلکه ممکن است جنبه فیزیولوژیک هم داشته باشند؛ از این رو رنگ کامل ترین تعریف یک پدیده سایکوفیزیولوژیک است که در مغز و روان ما ایجاد می شود و خارج از ذهن ما مفهومی نخواهد داشت. (بختیاری فرد، ۱۳۹۲: ۱۱)

رنگها با توجه به خاصیت های مختلفی که دارند، می توانند تعادل روحی و روانی، شادابی و نشاط را برای انسان ایجاد کنند. «تردیدی نیست که با حذف رنگها از صحنه طبیعت، زیبایی و جمال طبیعت نیز از بین می رود، که با توجه به اصالت فطری حس زیبایی در انسان و نقش و اهمیت آن در زندگی او _بخصوص حیات روحی وی_ می توان به اهمیت وجود رنگها پی برد.» (حجتی، ۱۳۸۳: ۱۵)

روانشناسان با دقت در کاربرد رنگها، به بازشناسی لایه های پنهان شخصیت افراد می پردازند. «یونگ» یکی از بزرگترین متفکران و روان پزشکان سده بیستم، به نیروی نمادین رنگها اعتقاد داشت و بیمارانش را تشویق می کرد تا به هنگام نقاشی، بی هیچ فکری رنگها را به کار گیرند تا بدین وسیله ژرف ترین بخش ناخود آگاه خویش را آشکار کنند و بتوانند برای دست یافتن به سلامت روان، پیوندی بین ناخود آگاه و خود آگاهشان برقرار سازند (ر.ک: سان، ۱۳۷۸: ۵۸).

درک حکایت رنگها و نقش نمادین آنها متعلق به ضمیر ناخود آگاه جمعی است. همانطور که تعلق افراد به یک فرهنگ باعث واکنش مشابه در برابر محرکهای بیرونی می شود، در مورد رنگها هم ارزش نمادین احساسات ناشی از طبیعت فرد و تجربیاتی است که او نسبت به رنگ آگاهانه یا نا آگاهانه داشته، در نهایت باعث علاقه به رنگ خاص، ترجیح و یا تنفر از آن می شود و هر رنگ شخصیت روانشناسی کاملاً مستقلی دارد (ر.ک: عطاری و فلاحی، ۱۳۸۴: ۶).

در روانشناسی جدید، رنگ از معیارهای سنجش شخصیت محسوب می شود؛ چراکه هر رنگی تأثیر روحی و جسمی خاصی را در فرد باقی می گذارد و گرایش افراد به رنگها، وضعیت روانی و جسمی آنها را نشان می دهد و این موضوع با پیشرفت دانش های فیزیولوژی و روانشناسی ثابت شده است.

به عقایدی که انتخاب رنگ را با روانشناسی شخصیت مرتبط می سازد، عنوان «روانشناسی کارکردی» می دهند. آزمایش لوشر جدیدترین نظریه ای است که در این مورد ارائه شده است و قبل از آن، «آزمایش رورشاخ» که از طریق لکه های جوهر رنگین به بررسی شخصیت انسان می پرداخت، مطرح بود. در آزمایش لوشر ساختار رنگ ثابت است و به عنوان معنای واقعی تعریف شده است و برای همه یکسان است؛ یعنی رنگ آبی معنی آرامش و سکون را دارد و اینکه کسی این رنگ را دوست داشته باشد یا خیر، در معنای ذاتی آن تفاوتی ایجاد نمی کند. از طرفی کارکرد عبارت است از «تمایل ذهنی نسبت به رنگ» و به این دلیل است که در مورد اشخاص مختلف تفاوت دارد و تفسیرهای آزمایش لوشر نیز بر همین اساس استوار است. شخصی ممکن است یک رنگ خاص را دوست داشته باشد، دیگری شاید همان رنگ را خسته کننده بداند، سومی نسبت به آن بی تفاوت باشد و چهارمی شاید کاملاً از آن گریزان باشد (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۳۱).

رنگ درونی ترین افکار و عواطف انسان را آشکار می کند و نمایانگر ارزش های فرد است. «رنگ هایی که بیشتر از همه دوستشان داریم، نمایانگر امیدها، آرزوها و آرمان هایی هستند که با شور و اشتیاق در پی آنها هستیم. رنگ هایی که کمترین علاقه را نسبت به آنها دارید نیز به اندازه ی رنگ های دلخواه تان، مهم و تأثیر گذاراند؛ چراکه تمام تجربه ها، موقعیتها و مردمانی را که می خواهید از آنها بپرهیزید، به شما نشان می دهد.» (سادکا، ۱۳۹۳: ۳۰).

بررسی عناصر رنگ در آثار شاعر «تغییر و تحول در کاربرد رنگ، نوع نگاه به رنگها، چرخش معنایی آن نزد هر شاعر و نیز در هر دوره، ما را به علل و عوامل آنها توجه می دهد و راه می نماید و سرانجام این سویه ها و گونه ها می تواند به سمت نقدی علمی حرکت کند و دستاوردهایی را بر سازد؛ از جمله شناخت شاعر و ورود به دنیای ذهن و آشنایی با زبان وی از طریق تحلیل رنگها.» (ر.ک: صدیقی، ۱۳۸۴: ۶).

۱-۲. اهداف پژوهش

در این پژوهش جایگاه و اهمیت رنگ در زبان شعر حمید مصدق و احمد شاملو بررسی می گردد؛ البته با رویکرد روان شناسی و با این شیوه تا حدی درک بهتری از شعر آنها حاصل خواهد شد. جنبه های شخصیتی و جهان بینی شاعر از پس رنگها و نمادهای ساخته

از رنگ و فضای مسلط بر شعر او تا حدودی کشف و با این پژوهش ارتباط ادبیات با علم روان‌شناسی و تأثیر مطالعات روانشناسی در پژوهش‌های ادبی آشکار خواهد شد.

۳-۱. پیشینه پژوهش

با توجه به اهمیت رنگ در ادبیات، پژوهش‌هایی در زمینه روانشناسی رنگ در آثار ادبی صورت گرفته است، چند نمونه از پژوهش‌های انجام شده ذکر می‌گردد:

– پناهی، مهین. (۱۳۸۵)، «روانشناسی رنگ در مجموعه اشعار نیما» (براساس روانشناسی رنگ ماکس لوشر)، فصلنامه پژوهش‌های ادبی، ش ۱۲ و ۱۳، صص ۴۹-۸۲.

– ذبیح‌نیا عمران، آسیه و حوتی‌نژاد، سید خلف. (۱۳۹۲)، «روانشناسی رنگ در روایت وامق و عذرا» (بررسی و تحلیل روانشناسی رنگ در چهار روایت وامق و عذرا حسینی، جوشقانی و ظهیر کرمانی)، چیدمان فرهنگ، سال دوم، ش ۲، صص ۱۵۴-۱۶۲.

– طالبان‌پور، پریسا. (۱۳۹۰). پایان‌نامه کارشناسی ارشد «تحلیل مفاهیم نمادین رنگ‌ها در عرفان اسلامی (با استناد به متون نثر فارسی از قرن چهارم تا پایان قرن هفتم) و بررسی آن از منظر علم روانشناسی»، استاد راهنما: خیرالله محمودی، دانشگاه شیراز.

– قاسم‌زاده، سیدعلی و نیکوبخت، ناصر. (۱۳۹۱)، «روانشناسی رنگ در اشعار سهراب سپهری»، فصلنامه پژوهش‌های ادبی، ش ۲، صص ۱۴۵-۱۵۶.

– محسنی، مرتضی؛ پیروز، غلامرضا و پورعلی، مرضیه. (۱۳۹۱) «تحلیل رنگ در اشعار شاملو بر اساس نظریه ماکس لوشر»، پژوهش‌های ادبی.

۴-۱. روش پژوهش

در این پژوهش ابتدا کتب و آثار مرتبط و آنچه به عنوان پیشینه از آنها یاد شده است، مورد مطالعه قرار گرفت و در نهایت با شیوه‌ای توصیفی-تحلیلی، اشعار دو شاعر بررسی شد. منابع اصلی این پژوهش کتاب «مجموعه اشعار» حمید مصدق، «مجموعه اشعار» احمد شاملو و «روانشناسی رنگ‌ها» اثر ماکس لوشر به ترجمه ویدا ابی‌زاده است و تحلیل‌های روانشناختی صورت گرفته، همگی مبتنی بر این کتاب است. همچنین در بررسی اشعار شاملو از مقاله آقای مرتضی محسنی نیز با نام «تحلیل رنگ در اشعار شاملو بر اساس نظریه ی ماکس لوشر» استفاده شده که البته در بررسی مصداق‌ها تفاوتی با بررسی نگارندگان در اشعار حمید مصدق داشت؛ از جمله اینکه رنگ شب با توجه به بسامد بالای آن در واژه‌های القاگر رنگ نیامده و رنگ سپید و واژه‌های القاگر آن و رنگ قهوه‌ای به‌طور کلی بررسی و تحلیل نشده بود؛ لذا برای تطبیقی که جامع‌تر باشد این موارد به پژوهش حاضر افزوده گردید.

در روانشناسی رنگ لوشر نیز رنگ سفید ذکر نشده است و تنها جایی در متن کتاب آورده شده که سپید و سیاه دو حد افراط و تفریط‌اند؛ لذا تمامی مقالات در این حیطه، رنگ سپید را حتی با وجود بسامد بالای آن در تحقیقات خود حذف کرده‌اند و به تبع اولویت‌های رنگی شاعر دستخوش تغییرات شده است که در برخی از آنها به همین دلیل در تحلیل جفت رنگ‌ها، تطبیقی بین تحلیل و ویژگی اشعار و شخصیت شاعر نمودار نمی‌گردد. در این مقاله در تحلیل اشعار رویه‌ای متفاوت پیش گرفته شده، به این گونه که سپید به علت بسامد بالای آن و تقابلی که با سیاه دارد و خود متنهای مورد بررسی القا می‌کرد، حذف نگردید و بررسی شد و در تحلیل جفت رنگ‌ها، به دلیل عدم ارائه تحلیلی از رنگ سپید در روانشناسی لوشر، در جفت رنگ اول هر دو شاعر - که سیاه و بعد سفید بود - تنها تحلیل رنگ سیاه آورده شد؛ اما اولویت‌های رنگی شاعر تغییر نکرد. تنها رنگ بنفش که در شعر مصدق هیچ مصداقی نداشت و در اشعار شاملو تنها سه بار آمده بود، به دلیل بسامد محدود در تحلیل جفت رنگ‌ها حذف گردید تا تحلیلی مناسبتر با اشعار و ویژگی آنها حاصل آید.

۲. بحث و تحلیل

۲-۱. بسامد و تحلیل رنگ‌ها در اشعار حمید مصدق

رنگ	سیاه	سپید	زرد	قرمز	سبز	قهوه‌ای	خاکستری	آبی
بسامد	۳۹۳	۲۱۲	۱۵۷	۱۴۴	۱۲۱	۵۷	۳۳	۱۰

در مجموع ۳۹۳ عنصر سیاه در تمام شعرهای حمید مصدق وجود دارد که از بین آنها واژه «شب» پربسامدترین آنهاست؛ تاجایی که اولین شعر و اولین دفتر حمید مصدق یعنی درفش کاویان با توصیفی از شب و تاریکی و تداعی رنگ سیاه چنین آغاز می‌گردد:

«شبی آرام چون دریای بی جنبش / سکون ساکت سنگین سرد شب / مرا در قعر این گرداب بی پایاب می‌گیرد / دو چشم خسته‌ام را خواب می‌گیرد.» (مصدق، ۱۳۹۱: ۱۹)

در آزمایش لوشر «سیاه» تیره‌ترین رنگ است و در واقع خود را نفی می‌کند. سیاه نمایانگر مرز مطلق است که در فراسوی آن زندگی متوقف می‌گردد؛ از این رو بیانگر فکر پوچی و نابودی است. سیاه به معنای «نه» بوده و نقطه مقابل «بله» و نماد آن رنگ سفید است. سفید به صفحه ای خالی می‌ماند که داستان را باید روی آن نوشت ولی سیاه نقطه پایانی است که در فراسوی آن هیچ چیز وجود ندارد. (لوشر، ۱۳۸۹: ۹۳).

رنگ سیاه، نشانه ناخودآگاهی کامل است؛ رنگ عزا و ظلمات است. در اروپا سیاه، رنگی منفی به حساب می آید و نباید ابتدایه ساکن به طور مثبت در رؤیا تعبیر شود. شخص سیاهپوش، خانه شوم، مار سیاه، همه نشانه‌های تاریک و بدون امید هستند. در کلیسا جشن مردگان تحت لوای رنگ سیاه برگزار می‌شود (اپلی، ۱۳۷۱: ۲۸۴).

سیاه و سفید دو حد افراط و تفریط‌اند. در آزمایش هشت رنگ، سفید قرار داده نشده است، اما نزدیک‌ترین رنگ به آن زرد روشن است و اگر در یک گروه قرار گیرند، نشانگر نوعی رفتار افراطی است. سیاه به عنوان نفی‌کننده خود، نشانگر ترک علاقه، تسلیم یا انصراف نهایی است و از تأثیر قوی بر هر رنگی برخوردار است. اگر کسی این رنگ را در وضعیت اول انتخاب کند، نشان می‌دهد که شخص می‌خواهد هر چیزی را نفی کند که بیرون از دایره‌ی اعتراض لجوجانه او به وضع موجودی است که در آن، وی احساس می‌کند و هیچ چیز آن طور که باید و شاید، نیست. این شخص در برابر سرنوشت و یا دست کم در برابر سرنوشت خود قد علم می‌کند (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۹۷).

رنگ سیاه برای مصدق رنگ زمان حال اوست که فضایی نامساعد را تصویر می‌کند. شاعر خواستار بازگشت به سپیدی گذشته و رهایی از سیاهی اکنون است؛ اکنونی که: «نه کس بیدار/ نه کس را قدرت گفتار / همه در خواب/ همه خاموش.» (مصدق، ۱۳۹۱: ۲۴) در نتیجه، همه اینها «شب تاریک را تاریک تر می‌کرد.» (همان، ۲۴) که در همین جمله شاعر، سیاهی مضاعف را به تصویر می‌کشد.

بخش دوم این دفتر نیز مجدداً با فضایی سیاه شروع می‌شود. شاعر در دل تاریکی گرفتار است و انتظار طلوع سپیدی دارد:

«کلاغان سیه / این فوج پیش آهنگ شام تار / فراز شهر با آواز ناهنجار / رسیدند آن زمان چون ابر
ظلمت بار / زمین رخت عزای خویش می‌پوشید / زمان / ته‌مانده‌های نور را در جام خاک خسته می‌نوشید.»
(همان: ۲۷)

دومین دفتر شاعر، قصیده آبی، خاکستری و سیاه است. در عنوان این قصیده نیز بسامد با تیرگی (خاکستری و سیاه) است. این قصیده در فراق و با توصیف شب تنهایی آغاز می‌شود. ابتدای قصیده محتوایی رمانتیک دارد و در ادامه ساخت سیاسی پیدا می‌کند. شاعر در این قصیده هر جا که به تنهایی و فراق از معشوقش می‌اندیشد، ناامیدانه سخن می‌سراید و فضای شعر رنگ سیاهی می‌گیرد و هر جا که به توصیف معشوق خود می‌پردازد، مضامینی سفید و روشن به کار می‌گیرد و قصیده مدام با جا به جایی این دو رنگ و این دو محتوا شکل می‌گیرد.

«در شبان غم تنهایی خویش / عابد چشم سخن گوی توام / من در این تاریکی / من در این تیره شب
جانفرسا / زائر ظلمت گیسوی توام.» (همان: ۵۷)

شب، تیره، ظلمت و گیسو همه واژگان سیاهی هستند که شاعر خود را زائر آن‌ها می‌داند و در ادامه به بسط شب می‌پردازد:

«شب تهی از مهتاب/ شب تهی از اختر/ ابر خاکستری بی‌باران پوشانده/ آسمان را یکسر/ ابر خاکستری بی‌باران دلگیر است/ و سکوت تو پس پرده خاکستری سرد کدورت افسوس/ سخت دلگیرتر است.» (همان: ۵۹)

شاعر شبی را توصیف می‌کند که حتی اندک روشنای ستاره‌ای در آن نیست و سراسر آسمان با ابری خاکستری پوشیده شده است و این نیز تأکیدی بر استمرار و گستردگی تیرگی است و البته آنچه برای شاعر سیاه‌تر از این سیاهی‌هاست، سکوت معشوق است در پس کدورتی سرد. همچنین تکرار صدای «س» و مصوت «ا» و واژه «کدورت» نیز سردی و سیاهی را القا می‌کند.

سومین دفتر مصدق نیز تلفیقی از سیاهی و سپیدی در مفاهیم و واژگان است. شاعر مطلوب و معشوق خویش را سپید و اکنونش را سیاه می‌بیند. در وصف این سیاهی مجدداً شب سهم قابل توجهی دارد و شاعر شب را چنین وصف می‌کند: «شب مثل شب شیر و سیاه است و پرز درد.» (همان: ۱۸۶)

گوی تیره‌تر از شب نبوده است که مشبه‌به، تشبیه قرار گیرد و سیاهی شب تنها به خود می‌ماند و هیچ چیز آن‌قدر سیاه نیست که شب. شاعر تمام سرزمینش را در شب می‌بیند:

«شب با تمام توش و توان و صلابتش/ بر سرزمین تبزده آویخت.» (همان: ۲۵۶)

و حال که خود را مستمر در سیاهی می‌بیند، نومیدانه می‌گوید:

«گویی/ شب را پگاه نیست.» (همان: ۱۹۹) و این همان دوام سیاهی‌هاست.

دفتر بعدی مصدق «از جدایی‌ها» است که دو بخش دارد: بخش اول سراسر تغزلی و سمبولیک است و بخش دوم حاکی از تعهد سیاسی؛ مانند دفترهای قبلی مصدق رنگ فضای تلفیقی از سیاهی و سپیدی است؛ البته با غلبه سیاهی. در قسمتی از دفتر شعر خود از استمرار سیاهی‌ها و نبود روشنایی چنین گفته است:

«شب/ ای شب/ ای شب ظلمت گرفته در آغوش/ دلم گرفته از این غارهای بی‌منفذ/ به آفتاب بگو نیزه‌های نورش کو؟» (همان: ۳۰۰)

واژه شب و غار خود القاگر سیاهی‌اند و شبی که در آغوش ظلمت قرار گرفته و غاری که بی‌منفذ است، غلظت سیاهی را می‌افزاید و حتی تصور روزنه‌ای از نور را هم باطل می‌کند و حال در این خفقان و تاریکی، از آفتاب سراغ نیزه‌های نور را می‌گیرد و خواهان روشنی است؛ آن هم در فضایی که سراسر سیاه است:

«کسی به سوک نشست/ که سوکوار جوانی است/ سوکوار امید/ و سوکوار گذشتن/ و برنگشتن

هاست/ کسی نمی‌داند/ که پشت پنجره رودی است در سیاهی شب.» (همان: ۳۶۱)

در سالهای صبوری «شاعر همچون کبوتری شکسته‌بال در دام، شکیبایی می کند و به عشق پناه می برد و هرچه به پایان مجموعه نزدیک می شود، شعر و کلام نیز رنگ سیاسی تری به خود می گیرد.» (ابومحجوب، ۱۳۸۷: ۹۰) در این دفتر نیز سیاهی غلبه دارد و در برخی توصیفات چنان غلظت می یابد که چیزی جز سیاهی مجال بروز نمی یابد:

«تاریک/ تار/ تار/ تار/ تار/ تاریک تا نهایت تاریکی/ مستور در تمام تاریکی.»
(مصدق، ۱۳۹۱: ۵۵۰)

تا جایی که بی تابانه می گوید:

«آه چه شام تیره ای، از چه سحر نمی شود/ دیو سیاه شب چرا جای دگر نمی شود.» (همان: ۵۶۶)
«در شبی این گونه جانفرسا/ در شبی این گونه محنت بار/ مردم آزاده بیدار/ چشم بر راه سحر بودند.» (همان: ۵۱۴)

آخرین دفتر شعر حمید مصدق «شیر سرخ» است. «در این مجموعه ایران گرایی با درون مایه های اجتماعی و سیاسی به همراه سمبولیسم اجتماعی کم رنگ، به طور آشکار خود را نشان می دهد. از طرفی گویی شرایطی شبیه به شرایط اواخر دوره قاجاریه و حدود زمان مشروطه موجب پدید آمدن دوباره سنت شعر وطنی با زبان شعار گونه در این مجموعه شده است.» (ابومحجوب، ۱۳۸۷: ۹۰). در این دفتر نیز مشتقات شب و تیرگی بسامد قابل توجهی دارد و فضای حال همچنان سیاه است:

«چراغ ها همه خاموش/ شب است و شهر در آغوش تیرگی مدهوش.» (مصدق، ۱۳۹۱: ۶۷۵)

شاعر در پی بازگشت معشوق یا است که می گوید:

«برخیز و بازگرد و گرنه شبان من/ بی تو پراز توالی تکرار تیرگی است.» (همان: ۷۲۸)

و به بازگشت خوبی ها و سپیدی ها امیدوار است:

«چشم امید ما به شما زنده است/ گر ابرهای تیره سفر کردند/ و نور روشن فردا را دیدید/ از ما به

مهربانی یاد آرید/ از ما که در تمام شب عمر/ در جستجوی نور سحر پرسه زدیم.» (همان: ۶۵۹)

این بند به نوعی بیان آرزوی شاعر است؛ شاعری که در تمام شب عمر در جستجوی نور پرسه زده، اینک آرزومند و امیدوار است؛ چنانچه ابرهای تیره نامرادی رفتند و نور روشن کامیابی آشکار شد، از او به مهربانی یاد آرند. واژه امید، نور، روشن، مهربانی و سحر همگی روشن و سپیدند؛ البته با شرط؛ در نتیجه اکنون در آسمان زندگی ابرهای تیره و سیاه حاکمند که «اگر» سفر کنند، نور و روشنی می آید.

بعد از رنگ سیاه، سفید بیشترین فراوانی را در اشعار مصدق دارد و این تقابل سیاه و

سفید در اشعار وی معنادار است. شاعر سپیدی را می شناسد و سیاهی را می بیند.

اینجاست که مسئله «ادبیات متعهد» مطرح می شود؛ «زیرا به هر حال هر اثر هنری و فعالیت ذهنی شاعر از نمودهای گوناگون خارجی جدا نیست و به همین دلیل مجردترین

اشعار هم همواره چیزی غیر مجرد و غیر شاعرانه نیز با خود همراه دارد.» (ابومحبوب، ۱۳۸۷: ۶۴).

هر چیزی ممکن است انگیزه شعر باشد: انسان، سیاست، جامعه، اخلاق، طبیعت، دین، عشق و... و همین جاست که شعر با هرگونه تجربه انسانی ارتباط می‌یابد و از آن مایه می‌گیرد؛ حتی ادراک شرع. اریک نیوتن می‌گوید:

هنر، چیزی جز بیان تجربه آدمی نیست و درک کردن و لذت بردن از هنرها همانا توانایی تماشاگر است به مرتبط ساختن اثر هنری با ذخیره تجربه‌های بر هم انباشته شخصی‌اش... واکنش تماشاگر در برابر اثر هنری به همان نسبت که دامنه تجربه‌اش تنگ‌تر باشد، ضعیف‌تر یا محدود‌تر است (همان: ۶۶).

در نتیجه بررسی بستر اجتماعی-سیاسی حاکم بر آن زمان و توجه به رنگ‌ها و فراوانی آنها در آشکار کردن ذهن و دغدغه‌های روحی شاعر راهگشاست. در دهه‌های سی و چهل، گرایش‌ها و جریان‌های گوناگونی در شعر معاصر رخ داد. یکی از مهمترین این جریانها، جریان سمبولیسم اجتماعی یا شعر نوی حماسی و اجتماعی است که شاعران در این جریان به مسائل سیاسی، اجتماعی، مشکلات و آرمان‌های مردم توجه عمده‌ای دارند و معمولاً شاعران این دوره از پشتوانه نوعی درک و دریافت فکری و فلسفی برخوردارند. یکی از خاستگاه‌های مهم جریان شعری سمبولیسم اجتماعی، مکتب سمبولیسم اروپایی است (ر.ک: حسین پورچافی، ۱۳۹۰: ۱۹۳).

از تعریفی که «قاموس فنی و اعتقادی فلسفه» اثر آندره لالاند از سمبول به‌دست داده، این تعریف قابل توجه است: «هر نشانه محسوس که (با رابطه‌ای طبیعی) چیزی غایب یا غیر قابل مشاهده را متذکر شود.» (سیدحسینی، ۱۳۸۷: ۵۳۸).

هگل درباره سمبولیسم اقوام اولیه چنین می‌گوید:

سمبول بنا به طبیعتش اساساً مبهم و چندپهلوست. انسان در اولین برخورد با یک سمبول از خود می‌پرسد که آیا این واقعا سمبول است یا نه؟ بعد به فرض اینکه چنین باشد، در میان همه معانی مختلفی که سمبول می‌تواند داشته باشد، آن معنی که حقیقتاً متعلق به آن است، کدام است؟ بنابراین، اغلب رابطه بین نشانه و مدلول ممکن است بسیار دور باشد. (هگل،

نقل از سیدحسینی، ۱۳۸۷: ۵۳۸)

شاعر این دوره برای خود تعهد و رسالت قائل است و مسئله تعهد در هنر را یک اصل مسلم و لازم می‌داند. از نظر آنها «زیبایی و هنری که نفعی از آن، جهت بهروزی مردم و بهبود اوضاع سیاسی و اجتماعی حاصل نشود و همچون سلاحی بر ضد ستمگران به کار نرود، هنری بی‌ارزش و بیهوده است.» (پورنامداریان، ۱۳۸۱: ۲۸).

مصدق نیز چنین است، «روی هم رفته مصدق شاعری سیاسی و اجتماعی است که همواره دغدغه ایران و آزادی و عشق در شعرش همه جا اثر گذاشته است؛ از این جهت تعهد او ملی است و می‌توان او را جزو دسته شاعران ملیت‌گرا به‌شمار آورد.» (ابومحجوب، ۱۳۸۷: ۹۰).

هر شاعری شعرهایی هم برای خودش و دلش دارد. شاعر یک انسان است و بیان احساس او، به احساس نوع بشر ارتباط دارد. مصدق هم از خودش می‌گوید، هم از همسر و فرزندانش، هم از عشق، هم از جامعه و مردم، هم از انسان و... همه اینها نیز مسائل انسان هستند (همان: ۹۵). با توجه به تمام اینها معیار واحدی در رنگ فضای شعری شاعر وجود دارد. شاعر در هر محتوایی سخن گفته، خوبی‌ها، زیبایی‌ها، مطلوب و معشوقش را سپید و با رنگ‌های شاد وصف کرده است و هر جا نامرادی و فراق دیده، فضای شعر به تیرگی و سیاهی می‌گراید و با این دو رنگ تقابل نیک و بد را ایجاد کرده است؛ از آنجا که گریز ناگزیر زندگی، گذر است از مراد به نامردی و از نامردی به مراد، غالب رنگ‌ها در دفاتر شعری اش حول سیاه و سپید می‌گردد و در بسامد بالای این دو گویی سایر رنگ‌ها، رنگ می‌بازند.

بعد از سیاه، رنگ سپید با فراوانی ۲۱۲ بار، در مرتبه دوم قرار دارد که از میان اینها نور، روشنی و فروغ، سپس صبح و مشتقات آن مقدار قابل توجهی را به خود اختصاص داده است و البته مقدار کمی از اینها با ادات نفی و یا توصیفات همراه شده اند که مجدد القای سیاهی می‌کنند مانند:

«نه در روزش امیدی بود/ نه شامش را سحرگاه سپیدی بود.» (مصدق، ۱۹۳۱: ۲۶)

و یا: «(زمان/ ته مانده‌های نور را در جام خاک خسته می‌نوشید.» (همان: ۲۷)

نمونه دیگر: «نیک منم گسسته ز خورشید نور و عشق.» (همان: ۳۸۷)

در ادامه نمونه‌هایی از کاربرد سپیدی در اشعار آورده می‌شود که بیشتر آنها در تقابل ناامیدی آمده و امیدوارانه است:

«نوید ما/ امید ماست/ امید ماست/ که چون صبح بهاری دلکش و زیباست...» (همان: ۴۰)

یا توصیف روزهای مراد و نیکویی است که سیاهی رخت می‌بندد و سپیدی جای گیر می‌شود:

«شعاع مهر از خاور/ نوید صبحدم می‌داد/ شب تیره سفر می‌کرد/ جهان از خواب برمی‌خاست.»

(همان: ۴۸)

و از این قبیل است:

«پیام فتح را با خود از آن ناورد/ نسیم صبح می‌آورد.» (همان: ۴۹)

در آبی، خاکستری، سیاه توصیفاتى که از معشوق ارائه می شود، روشن و سپید است و فضای شعر با توصیف معشوق درخشان می گردد؛ گویی «که پرستو پر می شويد در چشمه نور» (همان: ۸۲) بند زیر از این زمره است:

«دیده در آینه ی صبح تو را می بیند/ از گریبان تو صبح صادق/ می گشاید پر و بال/ تو گل سرخ منی/ تو گل یاسمنی/ تو چنان شبنم پاک سحرى؟/ نه/ از آن پاک تری.» (همان: ۶۲)

تشبیه صبح به آینه‌ای که معشوق در آن نمایان است، سپیدی گریبان معشوق که به صبح صادق می ماند و گل یاسمن و واژه پاک، همگی به یادآورنده سپیدی و درخشندگی هستند.

در دفتر «در رهگذار باد» بندی مدام تکرار می شود. در ادامه توصیف طلوع صبح، شاعر از بین بردن سیاهی و زایش نور را طلب می کند و این تکرار مؤکد، اکنون سیاه و نورخواهی را تصویر می کند.

«سیماب صبحگاهی/ از قلّه بلندترین کوهها/ فرومی ریخت/ گفتم: / برخیز و خواب را.../ برخیز و روشنی آفتاب را...» (همان: ۹۹) و در جایی از زوال شب می گوید: «دیدم نسیم صبح/ این قیرگونه گیسوی شب را/ سپید می سازد.» (همان: ۱۱۳) و یا: «شب/ ما را به سوی صبح/ سوی سپیده سحرى می برد.» (همان: ۱۲۹)

در این دفتر نیز توصیفات شاعر از معشوق و خاطرات او مثل همیشه روشن است؛ چنانچه در بند:

«آواز مهربانی تو با من/ در کوچه باغهای محبت/ مثل شکوفه های سیب/ ایثار سادگی است...» (همان: ۲۱۱)

و از این قبیل است توصیفات زیر: «ای پاک تر/ از برف های قلّه دماوند.» (همان: ۲۱۵)

«باری طلوع پاک تو در آن شب سیاه/ شاید بشارت از دم صبح سپید بود/ وقتی طلوع تو درخشید/ از پشت کوهسار توهم/ دیدم که این طلوع/ زیباترین سپیده صبح امید بود.» (همان: ۲۲۰)

در دفتر «از جدایی ها» رنگها به نسبت سه مجموعه قبل رو به روشنی دارند؛ مخصوصاً در زمانی که شاعر از معشوقش می گوید و او را به چیزهایی روشن تشبیه می کند مانند:

«تو مثل چشمه نوشین کوهسارانی/ تو مثل قطره باران نوبهارانی/ تو روح بارانی.» (همان: ۲۹۳)

و یا: «تو پاک مثل پرستو.» (همان: ۳۰۶)

«تو عطر بودی و نور/ تو نور بودی و عطرگریز و رنگ خیال.» (همان: ۲۶۹)

و نیز «سپیده بود و من و یاد با تو بودنها/ سپیده چون تو گل تارک بهاران بود.» (همان: ۲۸۱)

در بندی دیگر معشوق را چنین توصیف می کند:

«تو مثل خورشیدی/ که شرق شب زده را غرق نور خواهی کرد/ تو مثل معجزه در وقت یأس و نومیدی/ ظهور خواهی کرد.» (همان: ۳۰۷)

در آخرین شعر از این دفتر - که برای همسرش لاله نوشته است - چنین گوید:
 «از شب هراس مدار این هنوز آغاز است / بیا که پنجره رو به صبحدم باز است / چو آفتاب درخشان چه
 خوش درخشیدی / طلوع پاک تو در شب قرین اعجاز است.» (همان: ۳۷۲)

و این همان سپیدبینی، سپیدشناسی و سپیدخواهی شاعر است در دل سیاهی‌ها.
 در «سال‌های صبوری» رنگ سپید کم و رنگ غالب سیاه است و درون سینه‌اش زخم
 کهنه‌ای است که او را مدام می‌کاهد با این حال منکر سیاهی می‌گردد و می‌گوید که مرگ
 نور را باور نمی‌کند و سپیدخواهی‌اش - گرچه کم‌رنگ - ظاهر می‌گردد و محبوبش را
 به سان خدایان ستودنی می‌داند (همان: ۳۸۳) و در توصیفش چنین می‌گوید: «تو سرچشمه نور
 مهر پگاهی / نسیم خوش صبحگاهی / تونوری / تو شعری / توشوری.» (همان: ۴۳۱)
 و معشوق آن‌گونه است که درباره‌اش می‌گوید: «فروغ روی تو سازد دل مرا روشن.»
 (همان: ۴۶۶)

و در جایی نور را چنین وصف می‌کند: «آن نور / نقش سرور بود / و تیرگی و تاری و ظلمت / از
 نور، دور بود.» (همان: ۵۵۲)

و یا «آن نور بود توانستن / نشأت گرفته بود ز دانستن / شایستن از برای بودن و بایستن / وز ملتقای
 ظلمت و بیداد / وز بطن نیستی / هستی نور گوهر خود را بروز داد.» (همان: ۵۵۳)

در سال ۱۳۷۶ آخرین مجموعه‌ی شعر مصدق یعنی «شیر سرخ» منتشر شد. در این دفتر
 عناصر سپید بیش از سیاه‌اند. بندهایی پراکنده از این دفتر ذکر می‌گردد:

«ای آفتاب حسن ز فیض حضور تو / تابان شود دل من و روشنگر آینه

... هر صبح برکشی چو سراز خواب، دست چرخ / گیرد به پیش چهر تو از خاور آینه.» (همان: ۶۶۶)

در اینجا واژه‌های تابان، روشنگر، صبح، آینه و... القای سپیدی و درخشندگی دارند.

و یا: «با نور شمع باید / از سطرهای سربی واژه گذر کنم / بر بستر سپیدی کاغذ سفر کنم.»
 (همان: ۶۸۱)، که واژه سپیدی آمده است و فضایی روشن در ذهن نقش می‌بندد.

بعد از سپید، رنگ زرد با فراوانی ۱۵۷ در رده‌ی سوم رنگ‌های شعر مصدق قرار
 می‌گیرد که اکثر آنها واژه‌تداعی گر رنگ هستند و نه نام رنگ. از قبیل طلایی، زر و
 مشتقات آن؛ خورشید، آتش، قناری، سمند و...

«رنگ زرد در این آزمایش روشن‌ترین رنگ به‌شمار می‌آید و اثر آن به صورت روشنی
 و شادمانی ظاهر می‌شود؛ چون قرمز به صورت غلیظ تر و سنگین تر از رنگ زرد ظاهر
 می‌گردد، از قدرت تحریک‌کنندگی بیشتری برخوردار است. از سوی دیگر چون رنگ
 زرد سبک‌تر و غلظت کمتری در مقایسه با رنگ قرمز دارد؛ لذا به جای اینکه محرک باشد
 بیشتر جنبه‌ی تلقینی دارد.

صفات اصلی رنگ زرد عبارتند از: روشنی، بازتاب، کیفیت درخشان و شادمانی زودگذر آن. زرد نمایانگر توسعه‌طلبی بلامانع، سهل‌گرفتن یا تسکین خاطر است. (لوشر، ۱۳۸۹: ۹۰).

در ادامه از هر دفتر شعر مصدق یک نمونه ذکر می‌گردد:

«میان خواب و بیداری / سمند خاطراتم پای می‌کوبد / به سوی روزگار کودکی / دوران شور و شادمانی‌ها / خوشا آن روزگار کامرانی‌ها.» (همان: ۲۰)

که خاطرات در آن به سمند تشبیه شده است. در روانشناسی رنگ‌ها، زرد رنگ روشنی و شادمانی است. نشانه‌های و انتظار خوشبختی بزرگ داشتن است (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۹۰) و تشبیه خاطرات کودکی به عنصری زرد، دارای معناست؛ همان‌گونه که در ادامه ی شعر واژه ی «خوشا» در توصیفش ذکر گشته است.

«ما قناری‌ها را / از درون قفس سرد رها می‌کردیم.» (مصدق، ۱۳۹۱: ۷۰)

قناری تداعی گر زرد است و شاعر قناری درون قفس را آزاد می‌کند که به نوعی امید به سعادت است؛ زیرا «زرد نشانگر پیشرفت به جلو، به سوی چیزهای تازه، تحول و ترقی است» (لوشر، ۱۳۸۹: ۹۱) و شاعر موانع را برمی‌دارد.

«شب می‌رسید و ماه / زرد و پریده‌رنگ می‌برد / ما را به سوی خلسه نامعلوم.» (مصدق، ۱۳۹۱: ۱۷۲)

«درون سینه دلم در میان شعله نشست / مرا به وسوسه آفتاب دعوت کرد / ز روی دیده من پلک غرق خواب گشود / کسی که پنجره را / رو به آفتاب گشود.» (همان: ۳۰۱)

در این بند شعله و آفتاب زردی را القا می‌کنند و در سطر آخر گویی درخشش آفتاب به اتاق هجوم می‌آورد و خواب از دیده می‌گیرد و نور می‌زاید.

چهارمین رنگ پربسامد در اشعار مصدق قرمز است. در مجموع ۱۴۴ عنصر سرخ در اشعار حمید مصدق وجود دارد که از این میان «خون» و «گل» سهم قابل توجهی دارند.

قرمز «نشانگر یک شرایط جسمانی به کاربردن انرژی است. نبض را سریع می‌کند، فشار خون را بالا می‌برد و تنفس را بیشتر می‌کند. قرمز بیانگر نیروی حیاتی، فعالیت عصبی و غددی بوده؛ لذا معنای آرزو و تمام شکل‌های میل و اشتیاق را در خود نهفته دارد. قرمز یعنی لزوم به دست آوردن نتایج مورد نظر و کسب کامیابی، نشانگر آرزوی شدید برای چیزهایی است که شدت زندگی و کمال تجربه را در پوشش خود دارند.» (لوشر، ۱۳۸۹: ۸۶). قرمز به شدت می‌درخشد و به آسانی تاریک و روشن نمی‌شود. رنگی بسیار انعطاف‌پذیر است و به حالات مختلف درمی‌آید. این رنگ سمبول حیات و زندگی است و عامل مؤثری در سازندگی و تشدید رویش گیاهان بوده و بیان‌کننده هیجان و شورش است. قرمز علامت جهان متلاطم، جنگ و شیاطین بوده است و نشانی تثبیت‌شده از مبارزه و انقلاب و شورش دارد (ر.ک: ایتن، ۱۳۹۵: ۲۱۴).

«گروهی عزمشان راسخ/ که اکنون جنگ باید کرد/ به خون اهرمن شمشیر را گلرنگ باید کرد.»
(مصدق، ۱۳۹۱: ۳۵)

«آه ای پدر مگر/ گندم چقدر شیرین بود؟/ و سبب سرخ و سوسه هوا را/ در دامن فریب چرا فکند؟»
(همان: ۱۱۵)

«بین، بین/ گل سرخی میان باغ شکفت/ به دست خصم تبهکار اگر چه پر پر شد/ به ما نوید بهاران
دیگری را داد/ و خصم را آشفنت.» (همان: ۳۵۹)

بعد از رنگ قرمز، رنگ سبز با فراوانی ۱۲۱ بار در وضعیت پنجم قرار می گیرد. برگ و بهار بخش عمده‌ای از آن را شامل می شود. لازم به ذکر است که در جدول جنگل به عنوان واژه القاگر سبز به کار رفته است؛ چرا که این واژه به تنهایی سبزی را به ذهن متبادر می کند؛ اما در بافت اشعار مصدق اغلب انبوهی و صلابت و یا عطر آگینی را می رساند و در لایه معنایی آن سبزی مد نظر نیست.

رنگ سبز در این آزمایش رگه‌ای از رنگ آبی نیز دارد و در آزمایش رنگ، نشانگر وجود شرایط روحی «اضطراب انعطاف پذیر» است. انتخاب کننده این رنگ دارای صفات روحی اراده در انجام کار، پشتکار و استقامت است؛ لذا سبز مایل به آبی نمایانگر عزم راسخ، پایداری و مهمتر از همه مقاومت در برابر تغییرات می باشد. در ضمن از ثبات عقیده و خودآگاهی نیز حکایت کرده و ارزش زیادی را برای خود شخص در تمام شکلهای تعلق و اظهار وجود قایل می شود؛ زیرا تعلق، عاملی به شمار می آید که امنیت و احترام به خود را بیشتر می کند. (لوشر: ۱۳۸۹: ۸۳)

«غبار راه سال و ماه/ نشسته در میان جنگل گیسوی مشکین فام.» (مصدق، ۱۳۹۱: ۲۹)

و یا: «گیسوان تو شب بی پایان/ جنگل عطر آلود.» (همان: ۵۸)

«در تو چرا صلابت جنگل نمانده است؟» (همان: ۴۸۵)

در قصیده آبی، خاکستری، سیاه، معشوق را سبز و سبز آفرین توصیف کرده است:

«سبزی چشم تو/ دریای خیال/ پلک بگشا که به چشمان تو دریایم باز/ مزرع سبز تمنایم را.»
(همان: ۶۳)

و در بند زیر واژه باغ القای سبزی می کند که خود با واژه سبز قرین شده است.

«بگذار باغ/ بی خبر از من/ در بستر حریری رویای سبزرنگ/ بیار آمد.» (همان: ۱۲۴)

بعد از رنگ سبز، بسامد با رنگ قهوه‌ای است؛ به این گونه که در مجموع ۵۷ واژه القاگر قهوه‌ای در تمام اشعار مصدق وجود دارد. لازم به ذکر است که نام این رنگ در هیچ کدام از دفترهای مصدق نیامده است.

رنگ قهوه‌ای این آزمایش یک زرد- قرمز تیره شده است. خصلت شور زندگی بی ارادی

رنگ قرمز از طریق این زمینه تیره شده، کاهش یافته و سردتر شده و ملایم تر می گردد و به

گفته نقاشان «در هم شکسته» می شود؛ لذا رنگ قهوه‌ای انگیزه خلاق وسیعی را که نیروی فعال رنگ فرمز است، ازدست می دهد. شور زندگی فاقد قدرت تأثیر فعال بوده و به گونه ای انفعالی، پذیرنده (غیرفعال) و حسی است. (لوشر، ۱۳۸۹: ۹۵)

نمونه‌هایی از آن ذکر می گردد:

«باد کولی تو چرا زوزه کشان/ همچنان اسبی بگسسته عنان/ سم فروکوبان بر خاک گذشته همه جا.»
(همان: ۸۰)

که تصویر در این بند غبار آلود و حاصل پراکندگی خاک توسط باد است.
«دیدم در آن کویر درختی غریب را/ محروم از نوازش یک سنگ رهگذر/ تنها نشسته‌ای/ بی برگ و بار زیر نفسهای آفتاب/ در التهاب/ در انتظار قطره باران/ در آرزوی آب.» (همان: ۱۲۰)

«درخت خشک کویرم که برگ و بارم نیست/ امید بارش باران نوبهارم نیست.» (همان: ۲۷۳)

۲-۲. بسامد و تحلیل رنگ‌ها در اشعار شاملو

شعرای زمان شاملو به دو گروه تقسیم می شوند: ۱. شعرای متعهد ۲. شعرای وابسته به مکتب هنر برای هنر.

همان‌طور که ذکر گردید شاعران گروه اول خود را زبان گویای جامعه می دانند که نباید در برابر هر واقعه غیر انسانی که در جامعه رخ می دهد سکوت کنند و واکنش در برابر آن را رسالت اصلی خود برمی شمارند، در نتیجه زندگی آنها جدا از زندگی مردم نیست (ر.ک: رحیمی، ۱۳۹۱: ۲۹).

«شاملو در قلب معركة زندگی حضور دائم دارد و به همین جهت نبض شعرهای او با نبض اجتماع می زند و شعر او صدای ضربه های یک زندگی اجتماعی و یک درگیری وسیع با رویداد هاست.» (پورنامداریان، ۱۳۷۴: ۸۳).

او عقیده دارد: «امروز شعر حربه خلق است/ زیرا که شاعران/ خود شاخه‌ای به جنگل خلق اند/ نه یاسمن و سنبل و گلخانه و فلان.../ بیگانه نیست شاعر امروز/ با دردهای مشترک خلق/ او با دهان مردم لبخند می زند/ درد و امید مردم را با استخوان خویش/ پیوند می زند.» (شاملو، ۱۳۹۵: ۱۴۲)

و خود او درباره آثارش چنین گفته است: «آثار من اتوبیوگرافی کاملی است. من به این حقیقت معتقدم که شعر برداشت‌هایی در زندگی نیست؛ بلکه یک سره خود زندگی است.» (رحیمی، ۱۳۹۱: ۲۸).

شعر شاملو از نظر محتوا به سه دوره ی مجزا تقسیم می شود: دوره اول، دوره سرایش اشعار اجتماعی- سیاسی اوست که مجموعه‌های قطعنامه، آهن‌ها و احساس، هوای تازه و باغ آینه با این رویکرد است؛ در دوره دوم، شاعر به مفاهیم عاشقانه و غنایی روی می آورد و جامعه‌گرایی و سیاسی‌سرایي در درجه دوم اهمیت قرار می گیرند. مجموعه‌های آیدل در آینه و آیدل: درخت، خنجر و خاطره از این دوره است. شاعر در دوره سوم با انتشار ققنوس

در باران، مرثیه های خاک، شکفتن در مه، ابراهیم در آتش و دشنه در دیس به شعر فلسفی و فکری روی می آورد که هم دارای مفاهیم اجتماعی سیاسی است و هم مفاهیم غنایی (ر.ک: حسین پورچافی، ۱۳۹۰: ۲۵۳).

در شعر شاملو نیز مانند مصدق، شب و صبح به دفعات تکرار شده است و بسامد بالایی دارد. همین بسامد منجر می شود فضای رنگی غالب اشعار شاملو مانند مصدق، آمیخته ای از سیاه و سپید باشد و البته با غلبه سیاهی.

سیاه اسم مفهومی است که معنای نمادین دارد؛ چراکه هم بر خود و هم بر دایره وسیعی از معانی ضمنی دلالت می کند که می تواند جانشین آن شود؛ مانند: ظلم، جهل، استبداد، غفلت و... (ر.ک: سلاجقه، ۱۳۸۴: ۱۸۶) و شاملو نیز از این رنگ برای نمایش بی عدالتی جامعه و بدبختی و تیره روزی استفاده می کند.

او به وضع موجود اعتراض دارد. فضایی تیره بر روح او و جامعه اش حاکم است که او را به مبارزه می طلبد. این رنگ نشانه روح آشفته و نابسامان شاعر است و بیان کننده یک اضطراب که شاعر با آن دست و پنجه نرم می کند. او می خواهد اضطراب حاکم بر ذهن و روحش را که ناشی از وضع رقت بار اجتماع یا حتی وضعیت روحی و درونی خود است، جبران کند (ر.ک: محسنی، ۱۳۹۱: ۴)؛ چنان که در مرغ دریا می گوید:

«آهنگ شب به گوش من آید؛ لیک/ در ظلمت عبوس لطیف شب/ من در پی نوای گمی هستم.» (شاملو، ۱۳۹۵: ۲۳)

و شعر را چنین می داند که: «او قصه می کند/ به شب/ از صبح دلپذیر» (شاملو، ۱۳۹۵: ۱۴۶) و «او رو به طالع صبح، چشمان خفته را/ بیدار می کند» (همان: ۱۴۷)؛ در نتیجه رسالت خود را در شعری که زندگی است در دل سیاهی ها، فریاد سپیدی ها می داند و به آن چشم دارد و این فضا در مجموعه های شعری او هویدا است و می خواهد به سردار رؤیایی خواب های سپیدش برسد؛ در نتیجه با تکرار از او چنین می خواهد:

«مرا به پیش خودت ببر/ سردار رویایی خوابهای سپید من/ مرا به پیش خودت ببر.» (همان: ۳۷۹) و این خواسته را در سراسر «غزل بزرگ» تکرار می کند.

بعد از سیاه و سفید، قهوه ای رنگ پر بسامد شعر شاملوست. البته این رنگ حتی یکبار هم در اشعار شاملو به کار نرفته است؛ اما واژه های القاگر آن از قبیل: خاک، کویر، بیابان و کوزه، این رنگ را از نظر بسامد بعد از سپید و سیاه قرار می گیرند و از آنجا که بهره گیری از واژه ها از ناخود آگاه سرچشمه می گیرد، وجود آنها در مجموعه اشعار و تحلیلشان حائز اهمیت است.

این رنگ در وضعیت سوم در آزمایش لوشر حاکی از این است که فرد از شرایط موجود ناراحت است و احساس ناامنی می کند و نشان از نیاز فرد به امنیت بیشتر و یک

محیط با محبت تر و یا شرایطی که فشار جسمانی کمتری به او تحمیل کند، دارد (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۱۶۹).

وقتی کمترین امید به امنیت در آینده در فردی پدید آید، غالباً رنگ قهوه‌ای درست در ردیف اول قرار می‌گیرد و این مورد در میان افراد بی‌خانمان و آواره در جنگ جهانی دوم مشاهده شده است و از نیاز افراد به جا و مکانی که در آن احساس امنیت کنند و از آسایش و راحتی خیال برخوردار شوند، حکایت دارد. در وضعیت ناامنی، بیماری، یک محیط تضاد و یا وجود مشکلاتی که شخص خود را قادر به مقابله با آنها نمی‌بیند این رنگ در نیمه‌های اول قرار می‌گیرد (همان: ۹۶)، در شبانه آمده است:

«پنجره/ چون تلخی لیخته‌ی حزنی/ بازشو/ تا شاخه‌ی نوری بروید/ در شکاف خاک خشک رنجم/ از بدر تلاش من.» (شاملو، ۱۳۹۵: ۱۷۸)

چهارمین رنگ پربسامد در اشعار شاملو قرمز است و معنی غیر حقیقی آن بیشتر مد نظر شاعر است. قرمز در آزمایش لوشر نشان از داشتن آرزوهای بسیار، شور و شوق زندگی و تهوّر و قدرت اراده است. شاعر سیاهی را می‌بیند، از سپیدی می‌گوید، از عدم امنیت در رنج است و حال به مبارزات اجتماعی خود امیدوار. او «صدای مبارزی است، پر شکوه و هیبت، بر طبل می‌کوبد، سرود می‌خواند و آتش می‌کند. خون می‌ریزد و خون می‌دهد.» (صدیقی، ۱۳۸۴: ۱۹۳)

و شعر «زندگی او/ با قافیه‌ی خونش/ و زندگی شعر من/ با خون قافیه اش/ و چه بسیار/ که دفتر شعر زندگی شان را/ با کفن سرخ یک خون شیرازه بستند.» (شاملو، ۱۳۹۵: ۶۷)

رنگ زرد پنجمین رنگ پربسامد در اشعار شاملو است. در آزمایش لوشر قرار گرفتن زرد در این جایگاه، نشان از این دارد که فرد به عقیده خود پایبند است و امیدها و آمالش را واقع‌بینانه می‌داند، ولی نیاز به دلگرمی و قوت قلب دارد (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۱۸۲) و البته فرد در مسیر ناامیدی قرار دارد؛ چرا که هرچه میزان ناامیدی بیشتر باشد، این رنگ بیشتر در ردیف آخر قرار می‌گیرد (همان: ۹۲) در اشعار شاملو این رنگ از لحاظ معنایی فضایی دوگانه می‌سازد؛ از طرفی به ضعف و بیماری اشاره دارد و از طرفی به روشنی و فروغ:

«بگذار این چنین بشناسد مرد/ در روزگار ما/ آهنگ و رنگ را/ زیبایی و شکوه و فریبنده‌گی را/ زندگی را/ حال آنکه رنگ را/ در گونه‌های زرد تو می‌باید جوید، برادرم/ در گونه‌های زرد تو.» (شاملو، ۱۳۹۵: ۲۹)

«نگر/ تا به چشم زرد خورشید اندر/ نظر نکنی/ که ت افسون نکنند/ بر چشم‌های خود از دست خویش سبایی کن نظاره‌ی آسمان را...» (همان: ۶۸۱)

سبز، رنگ پربسامد بعدی شاملو است. انتخاب رنگ سبز در وضعیت اول نشان از این دارد که فرد مایل به تأثیرگذار شدن در محیط پیرامون خویش است. چنین شخصی نیاز به

شناخته شدن و داشتن راه و رسم خاص خود در برابر مخالفت و ایستادگی دارد و فردی که آن را در وضعیت ششم به بعد انتخاب می کند نیز خواستار همان چیزهاست؛ اما بر اثر مقاومتی که با آن مواجه شده، ضعیف گردیده است (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۸۵).

سبز همانند رنگ‌های دیگر در اشعار شاملو «بیشتر در معنای نمادین و برای نشان دادن روح مبارزه طلبی و تغییر وضعیت موجود به کاررفته است. شاملو مبارزان جوانی را که سرود حق طلبی سر داده اند، همچون سنبله‌های سبز و نورسیده‌ای می بیند که در راه عدالت خواهی سرود بر لب دارند و با آن، دروگر را که خواستار نابودی آنهاست تحقیر می کنند.» (محسنی، ۱۳۹۱: ۸)

«ای برادران/ این سنبله‌های سبز/ در آستان درو سرودی چنان دل‌انگیز خوانده‌اند/ که دروگر/ از حقارت خویش لب به تحسّر گزیده است.» (شاملو، ۱۳۹۵: ۴۶۲)

رنگ آبی بعد از سبز قرار دارد. در آزمایش لوشر طرد این رنگ و قرار گرفتن آن در وضعیت‌های آخر، نشان از این دارد که فرد از آرامش یا تسلیم‌شدگی خودداری می کند و با ادامه فعالیت، خستگی و افسردگی را موقتاً متوقف می سازد. یک وضعیت برای فرد رضایت‌بخش نیست؛ ولی خود را قادر به تغییر آن نمی بیند. این وضعیت موجب ناخشنودی همراه با بی قراری می شود (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۱۹۸).

رنگ آبی «نشان‌دهنده آرامش کامل است. اندیشیدن درباره این رنگ از یک تأثیر آرام‌بخش بر سیستم اعصاب مرکزی برخوردار است. فشار خون، نبض و تنفس کاهش می یابد؛ درحالی که مکانیسم‌های خودمحافظ برای تجدید نیروی موجود زنده فعالیت می نمایند. بدن انسان خود را با آرامش و تجدید قوا تطبیق می دهد؛ به طوری که در هنگام بیماری و خستگی نیاز به این رنگ بیشتر می شود.» (همان، ۷۸)

آبی به دلیل ارتباطش با آب و آسمان، به عنوان نمادی از ثبات در زندگی ماست؛ چراکه اقیانوس هیچ وقت ناپدید نمی شود و آسمان هیچ گاه نمی افتد. به همین دلیل رنگی قابل اعتماد و مورد تعهد شناخته می شود و آرامش به بار می آورد. با دیدن رنگ آبی، مغز یک سری سیگنال‌های شیمیایی ارسال می کند که آرام‌بخش هستند؛ به همین دلیل در بسیاری از بیمارستانها و مکانهای دیگر- که اضطراب در آنها وجود دارد- از این رنگ استفاده می شود تا آرامش به بار آورد (ر.ک: آیزمن، ۱۳۹۵: ۴۳)

«شاملو در اشعار خود رنگ آبی را بیشتر در معنای آرامش به کار برده و معنویت و سکون این رنگ مورد توجه اوست؛ آنجا که چهره سرخ و پر شور عشق را آبی می بیند و به دنبال آرامش آبی می گردد.» (محسنی، ۱۳۹۱: ۱۱)

«آی عشق/ آی عشق/ چهره آبی‌ات پیدا نیست.../ غبار تیره تسکینی/ بر حضور و هن/ و دنج رهایی/ برگریز حضور/ سیاهی بر آرامش آبی/ و سبزه برگچه/ بر ارغوان...» (شاملو، ۱۳۹۵: ۷۳۸)

خاکستری از لحاظ بسامد، رتبه هشتم را در شعر شاملو دارد. شخصی که خاکستری را در وضعیت هشتم انتخاب می‌کند، مایل است که هر چیز را در پوشش اراده خود قرار دهد و احساس می‌کند که از حق کاملی برای شرکت کردن در هر چیزی که در پیرامون او روی می‌دهد برخوردار است (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۷۵) و این دقیقاً با گفته‌های شاملو درباره اشعار خود منطبق است که شعر زندگی است. «شعر او سرگذشت مهر و کین، یأس و امید، عشق و نفرت، درد و دریغ و حمله و گریز است، اما محور تمام این عواطف اجتماع است و مردمش.» (پور نامداریان، ۱۳۷۴: ۸۳).

«خاکستری در آزمایش لوشر نه دارای رنگ است؛ نه تیره است و نه روشن؛ بلکه کاملاً آزاد از هر محرک یا گرایش روانی است. خاکستری خنثی است؛ نه ذهنی است؛ نه عینی؛ نه درونی و نه برونی؛ نه اضطراب‌آفرین است و نه آرام‌بخش. خاکستری فاقد حیطة و قلمرو بوده، فقط یک مرز است، مرزی مانند سرزمین هیچ‌کس.» (لوشر، ۱۳۸۹: ۷۴). «این رنگ دارای صفت ویژه عدم مشارک یا کاری به کار دیگران نداشتن است و دارای یک عنصر آشکار پنهان کاری است.» (همان: ۷۵).

«این رنگ در اشعار شاملو بیشتر در معنی حقیقی آن به کار رفته است و به عنوان صفتی برای هوای گرفته بعد از غروب آفتاب.» (محسنی، ۱۳۹۱: ۱۲)

«گویی به قله ازاکوه، اختران / چون دختران گازر / خاکستری قبای هوا را / از خون آفتاب بشسته - در

نیل می‌زدند.» (شاملو، ۱۳۹۵: ۴۱۹)

۲-۳. تحلیل جفت رنگ‌ها در آثار حمید مصدق و احمد شاملو

رنگ‌های پربسامد در اشعار هر دو شاعر در ابتدا سیاه و سفیدند. همان‌طور که ذکر آن گذشت، سپید در روانشناسی رنگ لوشر لحاظ نگردیده است، اما به دلیل بسامد بالای آن در اشعار هر دو شاعر، نادیده گرفتن آن منجر به پیدایش نقصی بزرگ در فهم روانشناسی رنگ در اشعار این دو شاعر می‌گردد و از طرفی حذف آنها اولویت رنگ‌ها را در اشعار تغییر می‌دهد؛ لذا با علم به اینکه سفید در روانشناسی رنگ لوشر وجود ندارد، در تحلیل آنها در جفت رنگ اول تنها تحلیل سیاه آورده می‌شود؛ اما تغییری در اولویت‌های رنگی آنها داده نمی‌شود تا تحلیل دقیق‌تری بر مبنای لوشر از جهان‌بینی آنها حاصل آید.

سیاه در انتخاب اول حاکی از آن است که فرد شرایط موجود را بر خلاف میل خود و بسیار طاقت‌فرسا می‌بیند و اجازه نمی‌دهد که هیچ‌چیز در افکار او تأثیر بگذارد (ر.ک: لوشر، ۱۳۸۹: ۱۵۶). همان‌طور که در تحلیل اشعار بیان گردید، هر دو شاعر از وضعیت موجود ناراضی‌اند و به همین دلیل غالب اشعار آن‌ها فضایی سیاه دارند و شب به عنوان نماد جایگاه ویژه‌ای در شعر آن دو می‌یابد.

انتخاب سوم حمید مصدق و احمد شاملو متفاوت است، لیکن در انتخاب چهارم مشترک‌اند. جفت رنگ زرد- قرمز که اولویت حمید مصدق است، در روانشناسی لوشر نشان از شخصیتی فعال، اجتماعی و بی‌قرار دارد. فرد از اینکه می‌بیند حوادث در مسیر دلخواه او با کندی روی می‌دهد، احساس ناکامی می‌کند (همان: ۱۶۷) و همین احساس او را به بیان سیاهی‌ها و سپیدی‌ها و می‌دارد تا روشنی‌بخش باشد.

جفت رنگ دوم احمد شاملو قهوه‌ای- قرمز است که در تحلیل آن آورده شده که «فرد در پیشرفت خود با دشواری روبروست و خواستار شرایطی راحت‌تر است تا در آن از هرچیز مضطرب‌کننده اجتناب نماید.» (همان: ۱۷۰).

زوج رنگ سوم حمید مصدق سبز-قهوه‌ای است. «احساس می‌کند که در مورد مشکلات و دشواری‌های موجود کار چندانی از دست او بر نمی‌آید؛ لذا ناگزیر است که به بهترین طرز از شرایط موجود استفاده کند.» (همان: ۱۸۰) در این بین رسالت شاعری خویش را به کار می‌بندد و با تکرار «من اگر برخیزم، تو اگر برخیزی، همه برمی‌خیزند.» سعی در تغییر اوضاع در جهتی سازنده و روشن دارد.

رنگ زرد - سبز برای احمد شاملو جفت سوم است که انتخاب‌کننده این رنگ در این جایگاه در آزمایش لوشر احساس می‌کند «بار سنگینی از مشکلات را به دوش می‌کشد، با این حال دست از اهداف خود بر نمی‌دارد و در تلاش است با سازگار بودن و انعطاف‌پذیری بر دشواری‌ها غلبه کند» (همان: ۱۸۳) و این جاست که شاعر در راستای اهداف خود به مردم می‌پیوندد و در شعری که زندگی است، موضوع شعر امروز را موضوعی دیگر می‌داند که با موضوع شعر شاعر پیشین متفاوت است و شاعر باید به جراحات شهر پیر دست ببرد (ر.ک: شاملو، ۱۳۹۵: ۱۴۰).

آخرین زوج رنگ حمید مصدق خاکستری-آبی است. «یک وضعیت که مورد رضایت شخص نیست، ولی احساس می‌کند که قادر نیست آن وضعیت را تغییر داده، احساس تعلقی که بدان نیاز دارد در خود پدید آورد؛ لذا در برابر شرایط موجود ایستادگی می‌کند. این وضعیت موجب می‌شود که حالت بی‌قراری چشمگیر و ضرورت رهاشدن از این وضعیت نیز در او به وجود می‌آید.

به‌طور خلاصه: ناخشنودی همراه با بی‌قراری.» (لوشر، ۱۳۸۹: ۱۹۲) که این بی‌قراری به‌طور دقیق در اشعار مصدق سایه گسترده است؛ تاجایی که سیمین بهبهانی درباره زبان شعر او می‌گوید: «در کلام مصدق تشویش حق‌طلبی و تلقین ستیز به چشم می‌خورد» (ابومحبوب، ۱۳۸۷: ۱۸۶).

آخرین زوج احمد شاملو آبی-خاکستری است و «نشان از حالت ناشکیبایی و بی‌قراری دارد. فرد احساس می‌کند که قادر به تسلط بر اوضاع نیست و در مورد یک وضعیت یا

رابطه‌ای که آن را به عنوان یک مسئولیت ناامیدکننده تلقی می‌کند، پافشاری می‌نماید. به‌طور خلاصه: بر اثر ناکامی، بی‌قرار و ناشکیباست. (لوشر، ۱۳۸۹: ۱۹۸).

۳-۴. رنگ در لایه خیال دو شاعر

تصاویر خیال محمل عاطفه‌اند و عاطفه نیز همچون صورت خیال، جوهر هنر شعر است. هدف شاعر انتقال عاطفه زیبایی‌شناختی است تا مخاطب را به واکنش وادارد و تصاویر خیال نتیجه دست‌برد شاعر در طبیعت و جهان واقع است. این دخالت و در واقع تصرف در آن به قصد انتقال یک تجربه شعری و عاطفه زیباشناختی است. رنگ و عاطفه در شعر تناسب دارند؛ همان‌گونه که نوع تصویر با عاطفه گره می‌خورد، عناصر تصویرساز نیز با نوع عاطفه و تصویر متناسب‌اند؛ این سه‌گانه پیچیده در بافت نازک خیال، شاخصی مهم و ارزشمند در نقد زیبایی‌شناختی شعرند.

عاطفه‌ها در شعر رنگ دارند؛ همچون واژه‌های القاگر رنگ، عاطفه‌ها نیز رنگ دارند و حکایت از چینش رنگ‌ها در ژرفای خیال و اندیشه و جهان‌نگری شاعر دارند. غم سیاه است، امید سپید است، شوق شاید رنگی قرمز دارد.

در تصاویر خیالی چون تشبیه و استعاره، وجه شبه و جامع از گونه رنگ می‌تواند همان کارکرد و تفسیر رنگ را در شعر شاعر داشته باشد؛ البته کمی ژرف‌تر و پنهان‌تر. وجه شبه‌ها و جامع‌ها از ناخودآگاه انسان سرچشمه می‌گیرد؛ لذا بررسی وجه‌شبه‌های بیانگر رنگ حائز اهمیت است.

در این مقاله به تناسب محدودیت بیان، ناچاریم بسیار گذرا به اهمیت رنگ در تصاویر خیال برساخته شاعر و حکایت‌گری‌های آنها از عالم پیچیده و پنهان عاطفه و تجربه و اندیشه شاعر چیزی بگوییم. برای این منظور، به بررسی دفتر «آبی، خاکستری، سیاه» حمید مصدق و «حدیث بی‌قراری ماهان» و «آهن‌ها و احساس» شاملو پرداختیم. طبق بررسی‌های به عمل آمده در شعر مصدق، وجه شبه‌هایی با رنگ سیاه، سپید، سرخ و سبز و در شعر شاملو وجه شبه‌هایی با رنگ‌های سیاه و سرخ و سپید دیده شد و برای تأمل در این منظر از روانشناسی رنگ، نمونه‌هایی را فقط یاد می‌کنیم. تفسیر و تحلیل آن‌ها با خوانندگان عزیز: «در شبان غم تنهایی خویش.» (مصدق، ۱۳۹۱: ۵۷) - «گیسوان تو شب بی‌پایان.» (همان: ۵۸) -

«شکن گیسوی تو/ موج دریای خیال.» (همان: ۵۸) - «کاشکی پنجه من/ در شب گیسوی پرپیچ تو راهی می‌جست.» (همان: ۵۹) - «دیده در آینه صبح تو را می‌بیند.» (همان: ۶۲) - «از گریبان تو صبح صادق می‌گشاید پرو بال.» (همان: ۶۲) - «تو گل سرخ منی/ تو گل یاسمنی/ تو چنان شب‌نم پاک سحری؟ نه/ از آن پاک‌تری/ تو بهاری؟ نه... بهاران از توست.» (همان: ۶۲) - «سبزی چشم تو دریای خیال.» (همان: ۶۳) - «سیل سیال نگاه سبزت/ همه بنیان وجودم را ویرانه کنان می‌کاود.» (همان: ۶۴) - «چه کسی باور کرد جنگل جان مرا/ آتش عشق تو خاکستر کرد.» (همان: ۷۹) - «آشیان تهی دست مرا/ مرغ

دستان تو پر می سازد... آه مگذار که مرغان سپید دست/ دست پر مهر مرا سرد و تهی بگذارد.»
(همان: ۸۷)

«گرید به زیر چادر شب خسته/ دریا به مرگ بخت من، آهسته.» (شاملو، ۱۳۹۵: ۲۳) «هی! / شاعر/ هی! / سرخی، سرخی است/ لبها و زخمها/ لیکن لبان یار تو را خنده هر زمان/ دندان نما کند/ زان پیشتر که بیند آن را/ چشم علیل تو/ چون رشته ای ز لولو، بر گل انار/ آید یکی جراح خونین مرا به چشم/ کاندر میان آن/ پیدا است استخوان.» (همان: ۳۰) «گر خنجر امید دشمن کوتاه نبود/ دندان های صدف خیابان باز هم می توانست/ شما را بیوسد.» (همان: ۴۲) «در من اما او/ چه می کند هان؟! / دهان و لبی می بیند ماهی وار/ بی امان در کار/ و آوایی نه.» (همان: ۱۰۲۳) «هی بر خود می ززم که مگر در واپسین مجال سخن/ هر آنچه می توانستم گفته باشم گفته ام؟! / نمی دانم/ این قدر هست که در آوار صدا، در لجه ی غریب خویش مدفون شده ام/ و این/ فرو مردن قبیله ای مغرور را ماند/ در انباره پرروغن چراغش.» (همان: ۱۰۲۷) «نقش غلط مخوان/ هان/ اقیانوس نیستی تو/ جلوه سیال ظلمات درون/ کوه نیستی/ خشکینه بی انعطافی محض.» (همان: ۱۰۲۹) «اینک چشمه سار زمزمه: / زلال/ چرا که از صافی های اعماق می جوشد.» (همان: ۱۰۳۱) «نگران/ آن دو چشمان است، دور سوی آن سهیل که بر سیستان حیات من می نگرد/ تا از سبزینه نارس خویش/ سرخ بر آید.» (همان: ۱۰۵۱) «پنجمین/ آه سیاه را مانستی/ یکی آه سیاه را.» (همان: ۱۰۵۱)

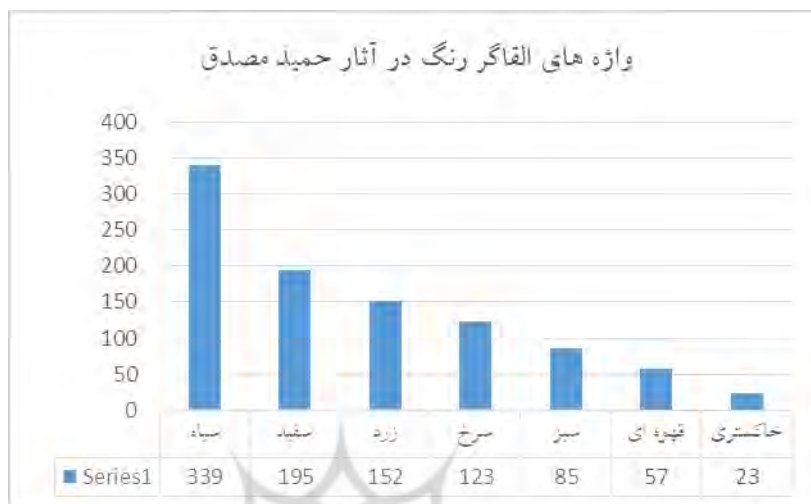
۳. نتیجه گیری

یکی از معیارهای سنجش شخصیت در روانشناسی جدید، رنگ است؛ چرا که هر رنگ تأثیر خاص روحی و جسمی را در فرد باقی گذاشته و نشانگر وضعیت روانی و جسمی او است. آزمایش لوشر جدیدترین نظریه ای است که در این مورد ارائه شده و این پژوهش بر پایه این نظریه شکل گرفته است که در آن تفسیر ثابت هر رنگ بنا به اولویت انتخابی فرد تغییر می کند. با بررسی بسامد نام رنگ و واژه های القاگر رنگ در مجموع اشعار حمید مصدق و احمد شاملو اولویت های رنگی آنها مشخص گردید و سیاه پربسامدترین رنگ شناخته شد. با توجه به وضعیت سیاسی-اجتماعی حاکم بر آن دوره شاعر متعهد، بیان سیاهی ها را جهت تغییر اوضاع، رسالت خود دیده و البته تنها به بیان سیاهی ها پرداخته است؛ چرا که بعد از سیاه، سپید اولویت شاعر است، در نتیجه بیان سیاهی ها و در کنار آن سپیدی ها هدفمند بوده است و شاعر درد آشنا تا سر حد توان خویش رسالتش را به انجام می رساند. پس با اینکه چشم از حقیقت و حال نبسته از روزهای روشن گذشته می گوید و امید به بازگشت سپیدی ها دارد و در این راه بی قرار و ناشکیباست.

یادداشت ها

۱. فراوانی رنگ ها در اشعار حمید مصدق

نام دفتر	سیاه	سفید	آبی	خاکستری	سرخ	سبز	زر د
درفش کاویان	۱۰ (سیاه، سیه، مشکین فام، قیرگون)	۱			۲ (لعلگون- گلگون)		
آبی، خاکستری، سیاه	۲	۱	۴	۶ (خاکستر ی، سربی- رنگ)	۳	۱۱	
در رهگذار باد	۱۱ (سیاه، قیرگون)	۷	۵ (آبی، نیلگون)		۳	۶	۳
از جدایی ها (دفتر نخست)	۷	۱				۷	
از جدایی ها (عقاب جور)	۱۰	۱			۳ (سرخ، گل گون)		
سالهای صبوری (چ شمه ی عشق)	۴	۳			۲	۲	
سالهای صبوری (ا شارات)	۷	۱	۱	۱ (سربی)	۵	۳	۲
شیر سرخ	۳	۲		۳ (سربی)	۳	۷	
مجموع	۵۴	۱۷	۱۰	۱۰	۲۱	۳۶	۵

فراوانی رنگ‌ها در اشعار شاملو

نام دفتر	س یاه	س قره ز	س بز	زرد	آبی	خاکستری	بنفش	س فید ای	قهوه ای
آهن‌ها و احساس	۶	۱۵	۱	۲			۱	۱	
قطعه‌نامه		۱۰	۳	۳				۱	
هوای تازه	۳۸	۱۴	۹	۹	۴		۲	۵	
باغ آینه	۲۰	۳	۴	۲					
لحظه‌ها و همیشه	۴		۲			۱			
آیدا در آینه	۲	۱	۱			۱		۴	
آیدا: درخت، خنجره و خاطره	۱	۶	۳						
ققنوس در باران		۱	۲	۲					

	۱				۱				مرثیه‌های خاک
									شکفتن در مه
				۲		۴	۲		ابراهیم در آتش
	۱			۵	۳	۲	۲		دشنه در دیس
	۱				۱	۳	۱		ترانه‌های کوچک غربت
	۱				۳	۳	۱		مدایح بی‌صله
	۲		۱		۴	۲	۵		در آستانه
	۲				۱	۲	۲		حدیث بی‌قراری ماهان
۰	۱۹	۳	۳	۱۱	۳۱	۴۱	۶۳	۷۱	مجموع

کتابنامه

- ابو‌محبوب، احمد. (۱۳۸۷). *درهای و هوای باد*. چاپ دوم، تهران: ثالث.
- اپلی، ارنست. (۱۳۷۱). *رؤیا و تعبیر رؤیا*. ترجمه دل‌آرا قهرمان، تهران: فردوس و مجید.
- ایتن، جوهانز. (۱۳۹۵). *کتاب رنگ*. مترجم محمدحسین حلیمی، چاپ شانزدهم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات.
- آیزمن، لئاتریس. (۱۳۹۵). *روانشناسی کاربردی رنگ‌ها (پنتون)*. مترجم: روح‌الله زمزمه، چاپ ششم، تهران: بیهق کتاب.
- بختیاری‌فرد، حمیدرضا. (۱۳۹۲). *رنگ و ارتباطات*. چاپ دوم، تهران: ناشر فخراکیا.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۸۱). *سفر در مه*. چاپ اول، تهران: زمستان.
- حجتی، محمدامین. (۱۳۸۳). *اثرات تریبیتی رنگ*. چاپ اول، قم: جمال.
- حسین پورچافی، علی. (۱۳۹۰). *جریانهای شعری معاصر فارسی*. چاپ سوم، تهران: امیر کبیر.
- رحیمی، هادی. (۱۳۹۱). *سپیده دمان*. چاپ اول، تهران: انتشارات نوید صبح.
- سادکا، دوی. (۱۳۹۳). *روانشناسی رنگ‌ها*. مترجم: محمدرضا آل یاسین، چاپ دوم، تهران: هامون.
- سان، هوارد و دوروتی. (۱۳۷۸). *زندگی با رنگ*. ترجمه نغمه صفاریان، تهران: حکایت.
- سلاجقه، پروین. (۱۳۸۴). *امیرزاده کاشی‌ها*. تهران: انتشارات طیف نگار.
- سید حسینی، رضا (۱۳۸۷). *مکتبهای ادبی*. چاپ چهاردهم، تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
- سیدصدر، سید ابوالقاسم. (۱۳۸۰). *معماری، رنگ و انسان*. چاپ اول، تهران: ناشر آثار اندیشه.
- شاملو، احمد. (۱۳۹۵). *مجموعه اشعار*. چاپ دوازدهم، تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
- صدیقی، مصطفی. (۱۳۸۴). *جستجوی خوش خاکستری*. چاپ اول، تهران: روشن مهر.
- عطاری، یوسفعلی و فلاحی، رضا. (۱۳۸۴). *روانشناسی رنگ و تبلیغات*. چاپ دوم، تهران: گلگشت.
- لوشر، ماکس. (۱۳۸۹). *روانشناسی رنگ‌ها*. مترجم: ویدا ابی‌زاده، چاپ بیست و ششم، تهران: درسا.
- محسنی، مرتضی؛ پیروز، غلامرضا؛ پورعلی، مرضیه. (۱۳۹۱). «تحلیل رنگ در اشعار شاملو براساس نظریه ماکس لوشر»، همایش پژوهشهای ادبی، دوره شش.
- محمودی، کوروش. (۱۳۸۹). *اصول و مبانی رنگ‌شناسی در معماری و شهرسازی*. چاپ سوم، تهران: طحان.
- مصدق، حمید. (۱۳۹۱). *مجموعه اشعار*. چاپ دوازدهم، تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی